

Ester Sabaté Martorell

L'AGROTURISME: ANÀLISI DELS REPTES I LES LIMITACIONS

TREBALL DE FI DE GRAU

dirigit pel Sr. Jaume Salvat Salvat

Grau en Gestió de Turisme i Hoteleria

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Vila-seca

2023

Nota d'agraïments

En primer lloc, voldria agrair a tots els companys i companyes que he conegut al llarg de la carrera i m'han acompanyat en aquest llarg camí.

Al cos acadèmic del Grau en Gestió de Turisme i Hoteleria, i en especial al meu tutor Jaume Salvat que ha estat des d'un principi i m'ha ajudat a poder presentar aquest treball de fi de grau.

A totes les persones implicades en aquest estudi sobre l'agroturisme, per la informació facilitada d'un començament.

Finalment, voldria agrair també als meus pares i a la meva parella per confiar en mi.

Moltes gràcies a vosaltres.

Resum

L'activitat turística és considerada un eix transversal per al desenvolupament econòmic de la majoria dels països i és innegable que genera un gran impacte en la societat d'avui en dia. Atesa la creixent competitivitat en diversos sectors, molts destins s'enfronten i perceben l'activitat turística com una oportunitat. És per això que l'activitat turística en el medi rural és cada cop més comú en la societat actual, on turistes i visitants busquen experiències úniques que els ajudin a desconnectar de la vida quotidiana.

El paper de l'agroturisme ha augmentat significativament al llarg dels darrers trenta anys i s'ha convertit en una forma important de desenvolupament econòmic en destinacions rurals i perifèriques. Aquest Treball de Fi de Grau té com a objectiu principal conèixer i analitzar la realitat de l'agroturisme com una forma d'economia local juntament amb els diversos factors que limiten el seu desenvolupament, facilitant un seguit d'estratègies i recomanacions per a una correcta gestió sostenible d'aquesta activitat.

Paraules clau: Agroturisme, desenvolupament rural, limitacions de l'agroturisme

Resumen

La actividad turística se considera un eje transversal para el desarrollo económico de la mayoría de los países y es innegable que genera un gran impacto en la sociedad de hoy en día. Dada la creciente competitividad en diversos sectores, muchas destinaciones se enfrentan y perciben la actividad turística como una oportunidad. Por esto, la actividad turística en el medio rural es cada vez más común en la sociedad actual, donde turistas y visitantes buscan experiencias singulares para desconectar de su vida cotidiana.

El papel del agroturismo ha aumentado significativamente en los últimos treinta años y se ha convertido en una forma importante de desarrollo económico en destinos rurales y periféricos. El presente Trabajo de Fin de Grado tiene como objetivo principal conocer y analizar la realidad del agroturismo como una forma de economía local. Por ello se ha realizado una búsqueda de documentación bibliográfica sobre los factores que limitan su desarrollo, facilitando una serie de estrategias y recomendaciones para una correcta gestión sostenible de esta actividad.

Palabras clave: Agroturismo, desarrollo rural, limitaciones del agroturismo

Abstract

Tourism activity is considered a transversal axis for the economic development of most countries, and it is undeniable that it has a significant impact on society today. Given the growing competitiveness in numerous sectors and industries, many destinations face and perceive tourism activity as an opportunity. For this exact reason, rural tourism is becoming increasingly common today, as tourists and visitors are looking for uncommon experiences that will enable them to detach from their daily lives.

Over the past thirty years, the role of agritourism has grown significantly in importance and has become an important form of economic development in rural and peripheral destinations. The purpose of this paper is to know and analyze the reality of agritourism as a form of local economy along with the factors that limit its development, facilitating a series of strategies and recommendations for the correct sustainable management of this activity.

Keywords: Agritourism, rural development, limitations of agritourism

Índex

1. Introducció	7
2. Hipòtesi, objectius i metodologia	8
2.1 Hipòtesi.....	8
2.2 Objectius	9
2.3 Metodologia	10
3. Marc teòric: Agroturisme i turisme rural	12
3.1 El turisme rural	13
3.2 L'agroturisme	14
3.2.1 Definició del concepte	14
3.2.2 Impacte i limitacions del concepte	16
3.3 Relació entre l'agroturisme i el turisme rural	21
4. Agroturisme i turisme rural a Catalunya	28
4.1 Normativa sobre els allotjaments de turisme rural.....	29
4.2 Dades estadístiques del turisme rural	33
4.2.1 Perfil del turista	34
4.2.2 Perspectives i tendències de futur	35
5. Entrevistes.....	36
5.1 Entrevistes en profunditat.....	36
5.2 Resultats de les entrevistes	40
6. Diagnosi DAFO	44
7. Conclusions.....	47
7.1 Recomanacions.....	50
7.2 Limitacions del treball.....	51
7.3 Futures línies d'estudi	51
8. Referències bibliogràfiques	52

Llista de figures

Figura 1. Mètodes i tècniques de la investigació actual	10
Figura 2. Descripció de l'abast dels objectius plantejats	10
Figura 3. Definicions de l'agroturisme al llarg dels anys.....	15
Figura 4. Els impactes positius de l'agroturisme en tres categories.....	17
Figura 5. Els impactes negatius de l'agroturisme en tres categories.....	18
Figura 6. Funcions del turisme rural i agroturisme	21
Figura 7. Definicions del turisme rural al llarg dels anys	23
Figura 8. Modalitats del turisme rural	24
Figura 9. Tipus d'activitats de l'agroturisme	25
Figura 10. Categorització dels establiments de turisme rural a Catalunya	30
Figura 11. Modalitats de cases de pagès o establiments d'agroturisme.....	31
Figura 12. Modalitats d'allotjaments rurals.....	32
Figura 13. Participació de cada actor clau dins de la investigació actual	36
Figura 14. Guió de l'entrevista en profunditat	39
Figura 15. Anàlisi DAFO de l'agroturisme a Catalunya.....	44

1. Introducció

L'activitat turística en el medi rural és cada cop més comú en la societat actual, on avui en dia els turistes busquen experiències úniques que els ajudin a desconnectar de la seva vida quotidiana, lluny del turisme de masses basat en el model de sol i platja.

Si ens centrem en l'origen del turisme, cal destacar que és precisament l'agroturisme l'inici d'aquesta important indústria. Antigament, els agricultors, ramaders i camperols oferien llit i menjar als pelegrins amb la finalitat d'obtenir uns ingressos complementaris, i per tant calia una explotació agrícola ("El agroturismo: ¿sería la solución para salvar el campo?", 2021). Avui dia associem aquest model amb l'agroturisme, considerat una modalitat específica dins del turisme rural.

Malgrat que no existeix una definició universal per al terme d'agroturisme, molts autors coincideixen i defineixen l'agroturisme com una modalitat turística que es realitza en explotacions agràries, on els agricultors complementen els seus ingressos amb alguna forma de turisme, facilitant l'allotjament. Per tal de revitalitzar les organitzacions i les explotacions rurals, l'agroturisme sorgeix de la manca d'ingressos fora de l'explotació agrícola. Ara bé, tot i ser un dels processos de diversificació d'ingressos més innovadors del sector agrari, existeix un desconeixement general al voltant del terme.

Dit això, el present treball pretén donar a conèixer la realitat de l'agroturisme dins de la indústria turística actual, destacant les limitacions i els impactes negatius del sector. A més a més, es faciliten un seguit d'estratègies i recomanacions per a una correcta gestió sostenible d'aquesta activitat en destins rurals des d'un punt de vista intern, gràcies a la realització d'entrevistes en profunditat a actors clau i a la revisió de fonts secundàries.

2. Hipòtesi, objectius i metodologia

Les següents línies conduiran a delimitar la recerca mitjançant una hipòtesi de partida que farà d'enllaç entre el coneixement nou i el coneixement previ, i al final d'aquest treball es comprovarà si aquesta és certa o no. Finalment, es definirà un objectiu general de caràcter social i un seguit d'objectius específics que seran el fil conductor d'aquesta investigació.

2.1 Hipòtesi

La hipòtesi general considera que *tot i que l'agroturisme està molt promogut per les institucions, es tracta d'una activitat que presenta diversos factors que limiten el seu desenvolupament.*

Diferents autors exposen l'agroturisme com un **model de gestió fràgil** per a l'economia rural, ja que es tracta d'una activitat econòmica que requereix una planificació prèvia (Hochuli et al., 2021). González Feíto (2016) destaca que la majoria d'**explotacions agrícoles espanyoles no estan capacitades** ni instruïdes professionalment per entrar a nous mercats turístics. L'**escassa inversió en la promoció** de l'agroturisme ha comportat un **descens en la qualitat de les activitats agrícoles** (Sayadi, 2001). Segons De Jesús et al. (2017), diferents productors i agricultors es mostren reticents a incorporar aquesta eina, ja que perceben els **impactes socioculturals com negatius**. Choo & Jamal (2009) afegixen que un intercanvi proper entre els residents i els visitants **pot alterar els valors tradicionals de les comunitats** i generar impactes negatius.

Així doncs, mentre que l'agroturisme té el potencial de ser una força dinamitzadora per a les economies rurals, existeix un desconeixement general al voltant dels factors que limiten el seu desenvolupament.

2.2 Objectius

Aquest treball d'investigació té com a **objectiu principal** conèixer i analitzar la realitat de l'agroturisme com una forma d'economia local. Es vol oferir una visió actualitzada sobre les tendències de l'agroturisme a Catalunya per preveure així el futur del sector i facilitar un seguit d'estratègies per al seu desenvolupament.

Pel que fa als **objectius específics**, s'analitzarà l'estructura de l'agroturisme juntament amb els serveis que ofereix i es definiran les principals diferències entre *agroturisme* i *turisme rural*. Afegir que es realitzarà també una recerca de documentació bibliogràfica sobre els factors que limiten el desenvolupament de l'agroturisme, i s'analitzaran els possibles problemes associats per contribuir en futurs estudis sobre els mecanismes de governança en destins rurals.

Cal posar èmfasi en que les experiències de casos pràctics permeten obtenir una major comprensió de la situació i les seves implicacions, per aquesta raó es desenvoluparan un seguit d'entrevistes a organismes relacionats amb l'agroturisme i el turisme rural per tal d'aprofundir en el tema i així concloure les estratègies de planificació per a una correcta gestió sostenible d'aquesta activitat.

Un cop identificades les estratègies de planificació de l'agroturisme i els seus reptes, s'elaborarà un conjunt de recomanacions sobre les mesures necessàries per a promoure el turisme agrari en destins rurals o perifèriques.

2.3 Metodologia

Respecte a la metodologia, aquest treball d'investigació parteix d'entrada de referents teòrics per enfocar i analitzar el tema de l'agroturisme a partir de tècniques adequades d'investigació pròpia (vegeu **Figura 1**).

Figura 1. *Mètodes i tècniques de la investigació actual*

Mètode	Tècnica	Eina
Qualitatiu	Recerca bibliogràfica	Recopilació d'informació de fonts secundàries.
Qualitatiu	Entrevista	Formulari de preguntes a actors clau per aprofundir en el tema i obtenir una major comprensió de la realitat.

Font: Elaboració pròpia

Convé ressaltar que el mètode escollit depèn del tipus d'investigació que es vol elaborar, dels objectius específics establerts i de la hipòtesi de partida a resoldre (vegeu **Figura 2**).

Figura 2. *Descripció de l'abast dels objectius plantejats*

Objectiu	Com?
OE1: Analitzar l'estructura de l'agroturisme i els serveis que ofereix.	Revisió de fonts secundàries
OE2: Definir les principals diferències entre agroturisme i turisme rural.	Revisió de fonts secundàries
OE3: Analitzar els possibles problemes associats a l'agroturisme i els factors que limiten el seu desenvolupament.	Revisió de fonts secundàries Entrevistes en profunditat
OE4: Identificar les estratègies de planificació de l'agroturisme per a una correcta gestió sostenible d'aquesta activitat.	Revisió de fonts secundàries Entrevistes en profunditat
OE5: Elaborar un conjunt de recomanacions sobre les mesures necessàries per a promoure l'agroturisme.	Revisió de fonts secundàries Entrevistes en profunditat

Font: Elaboració pròpia

D'una banda, s'ha utilitzat una metodologia qualitativa basada en l'anàlisi i recerca de documents bibliogràfics relacionats amb l'activitat de l'agroturisme com a estratègia revitalitzadora per a les economies rurals junt amb els seus impactes i limitacions. Afegir que les fonts de dades emprades majorment en la primera part del treball es classifiquen com a secundàries, i per tant han estat generades per autors externs al treball.

D'altra banda, s'ha fet ús de les entrevistes en profunditat a organismes relacionats amb l'agroturisme per tal d'obtenir una major comprensió del tema i així poder concloure les estratègies per a una correcta gestió sostenible d'aquest. Afegir que aquesta tècnica es considera qualitativa i busca aconseguir profunditat en el coneixement d'un tema.

Finalment, s'ha redactat un conjunt de recomanacions sobre les mesures necessàries per a promoure l'agroturisme en destins rurals des del punt de vista intern i gràcies a la recopilació d'informació extreta en les entrevistes i en la recerca bibliogràfica.

3. Marc teòric: Agroturisme i turisme rural

En el present apartat es realitzarà una recerca sobre els conceptes de turisme, turisme rural i agroturisme. Per últim, es detallaran els factors que limiten el desenvolupament de l'agroturisme junt amb les principals diferències entre *agroturisme* i *turisme rural*.

El turisme és reconegut com una de les indústries més importants del món per la seva importància econòmica i la seva capacitat de desenvolupar destinacions. Donada la creixent competitivitat en diversos sectors, molts espais veuen i perceben l'activitat turística com una oportunitat. Demiroglu & Müller (2021) assenyalen que el turisme pot generar imatges positives de les destinacions i millorar la qualitat de vida dels ciutadans, encara que hi ha clares evidències dels impactes negatius ambientals i socials associats al turisme.

Segons la Organització Mundial del Turisme (1980):

El *turisme* és el conjunt d'activitats que realitzen les persones durant els seus viatges desplaçant-se des del seu lloc de residència habitual a un destí turístic amb finalitats d'oci, negocis, salut i altres motius.

Aquest sector dinàmic i volàtil representa un gran impacte en la societat i alhora pot contribuir a la protecció del medi ambient. La pràctica del turisme es considera com una activitat productiva que pot diversificar la base d'ingressos i pot aportar oportunitats laborals més àmplies (Demiroglu & Müller, 2021). Diverses institucions postulen que aquesta activitat té com a objectiu proporcionar les facilitats per al desenvolupament social i econòmic en una comunitat. Finalment afegir que el desenvolupament del sector del turisme adquireix importància al crear consciència ambiental en els visitants, donant lloc a un perfil de turista compromès amb la protecció i defensa del medi ambient (Trejo & Marcano, 2016).

3.1 El turisme rural

La conservació del patrimoni rural és d'especial rellevància per al futur del turisme. Hall (2005) manifesta que la sostenibilitat té un paper fonamental en el desenvolupament del sector i afirma que el turisme rural és una tendència turística que cada vegada està tenint més pes en el mercat.

La Organització Mundial del Turisme entén el concepte de turisme rural com un tipus d'activitat turística en què l'experiència del visitant està estretament relacionada amb un ampli espectre de productes basats en la natura. Afegir que és una de les modalitats turístiques principals en entorns rurals i té el potencial per donar suport al creixement econòmic local junt amb la transformació social. Valjkovic & Brocic (2017) exposen que el desenvolupament de les zones rurals i perifèriques exigeix activitats turístiques, ja que aquestes àrees han estat econòmicament subdesenvolupades. A més a més, el turisme rural s'ha promogut en regions específiques com a alternativa a la indústria tradicional de turisme de masses, i per tant reduir l'estacionalitat (Hernández et al., 2016).

El turisme rural és un fenomen dinàmic que es pot identificar com una forma específica d'activitat turística (Sharpley & Roberts, 2004). Com assenyala la Organització Mundial del Turisme, l'experiència de la ruralitat és la principal motivació per visitar les àrees no urbanes vist que aquests entorns tenen les següents característiques:

- 1) Baixa densitat demogràfica.
- 2) Paisatges i ordenació territorial on predomina l'agricultura i la silvicultura.
- 3) Estructures socials i estils de vida tradicionals.

Diversos autors afirmen que les àrees rurals relacionades amb els principis del turisme sostenible com a font d'ocupació tenen un creixement econòmic més ràpid (Belligiano et al., 2020). Per aquest motiu, la promoció del turisme en les àrees rurals i perifèriques s'implementa com a estratègia de desenvolupament (Steven Deller, 2010).

3.2 L'agroturisme

L'agroturisme és una subdivisió del turisme rural (Phillip et al., 2010) i es considera una estratègia de diversificació d'ingressos (Streifeneder, 2016). Ainley (2014) assenyala que l'agroturisme és un nou mercat que combina activitats agrícoles i turisme en un entorn rural. Soriano (2017) afegeix que l'agroturisme busca que el turista s'impliqui i participi en les activitats del camp. A més, Ammirato & Felicetti (2013) esmenten que el fenomen de l'agroturisme és el punt de trobada entre la demanda de benestar dels visitants i l'oferta de serveis turístics típics de l'agricultura.

Aquesta modalitat turística es presenta com una opció per complementar les activitats agropecuàries i està relacionada amb la idea de promoure i preservar l'estil de vida rural (Parish S., 2020).

Zúñiga (2015) defineix el concepte amb les següents característiques:

- 1) Revalorització de costums, tradicions i recursos propis de la zona rural.
- 2) Es venen productes agrícoles produïts a la mateixa explotació agrícola.
- 3) Tracte personalitzat i familiar.
- 4) El turista practica les activitats de la zona rural.
- 5) Existeixen opcions d'allotjament.

3.2.1 Definició del concepte

Malgrat que no existeix una definició universal per al terme d'agroturisme, molts autors coincideixen que l'agroturisme és una forma de turisme rural que sol associar-se amb la participació en activitats agràries (vegeu **Figura 3**) (Milena Taleska, 2015).

Figura 3. Definicions de l'agroturisme al llarg dels anys

Autor	Any	Definició
Dart	1974	Qualsevol empresa turística o recreativa en una explotació agrícola en funcionament.
Hoyland	1982	Provisió d'allotjament temporal o instal·lacions recreatives indirectes en una explotació agrícola en funcionament.
Frater	1983	Empreses turístiques que estan presents a les explotacions agrícoles i que són complementàries a les activitats agràries existents.
Murphy	1985	Explotacions agrícoles que complementen la seva funció principal amb algun tipus de negoci turístic.
Denman	1990	Provisió activa d'instal·lacions per als turistes dins d'una explotació agrícola.
Pearce	1990	Una forma de turisme rural en la qual els hostes poden compartir la vida agrària als visitants de les explotacions agrícoles.
Hilchey	1993	Qualsevol negoci realitzat per un agricultor per tal de promocionar els productes de l'explotació agrícola, educar al públic i generar ingressos addicionals agrícoles.
Denman	1994	Un terme que inclou la prestació d'instal·lacions per als turistes en una explotació agrícola en funcionament.
Clarke	1996	Productes turístics en què el consumidor coneix l'entorn agrari.
Weaver & Fennell	1997	Empreses rurals que incorporen tant un entorn agrícola de treball com un component de turisme comercial.
Small Farmer Centre	2006	Acte de visitar una explotació agrícola, hortícola o agro-empresarial amb la finalitat de participar activament en les activitats de l'explotació agrícola.

Font: Busby & Rendle (2000) i Milena Taleska (2015)

Hilchey (1993) descriu l'agroturisme com un negoci portat a terme per un agricultor que busca educar al públic. La característica principal de l'agroturisme és que les activitats es desenvolupen en explotacions agropecuàries, granges i finques (Paül & Araújo, 2012; Hernández-Mogollón et al., 2011) on el turisme no és l'activitat econòmica principal dels pagesos sinó que suposa un ingrés addicional (Choo & Jamal, 2009; Paül & Araújo, 2012; Blanco & Riveros, 2011; "Agroturisme: Turisme i món rural, un binomi possible?", 2020).

Segons Peralta (2017), el turisme agrari és una modalitat de desenvolupament per a les zones rurals que ofereix interaccions positives i directes amb les activitats agràries i de camp. L'agroturisme té el benefici de diversificar l'economia familiar i local, contribuint al desenvolupament sostenible (Choo & Jamal, 2009; Hernández-Mogollón et al., 2011; "Agroturisme: Turisme i món rural, un binomi possible?", 2020). Aquest tipus de turisme té característiques estacionals i es troba vinculat a la conjuntura econòmica de la zona rural i perifèrica tot i que proporciona als agricultors una font addicional d'ingressos.

3.2.2 Impacte i limitacions del concepte

El paper de l'agroturisme ha augmentat significativament al llarg dels darrers trenta anys, ja que és un dels processos de diversificació més innovadors del sector agrari (Arru et al., 2021). Milena Taleska (2015) afirma que s'ha incrementat l'interès pel turisme agrari a conseqüència de la disminució de la rendibilitat de l'agricultura. Els agricultors busquen mètodes per diversificar i generar ingressos relacionats amb les explotacions agrícoles per tal de mantenir l'explotació familiar (Milena Taleska, 2015).

Pittman (2006) defineix el turisme agrari com una indústria en creixement que inclou els següents aspectes generals:

- 1) Combina els elements essencials de la indústria turística i agrícola.
- 2) Atrau públic a visitar les explotacions agrícoles.
- 3) Proporciona entreteniment i experiències educatives als visitants.
- 4) Té per objectiu augmentar els ingressos dels agricultors.

L'agroturisme és un instrument de diversificació (Belligiano et al., 2020) i proporciona als agricultors una font addicional d'ingressos (Arru et al., 2021). Milena Taleska (2015) destaca que els avantatges de l'agroturisme s'han d'entendre com a resultats complexos que condueixen a pràctiques sostenibles (vegeu **Figura 4**).

Figura 4. Els impactes positius de l'agroturisme en tres categories

Categoria d'impacte	Benefici
Impacte econòmic	Increment dels ingressos de la comunitat local. Intensificació i diversificació de les activitats econòmiques. Increment de les oportunitats laborals. Ocupació i llocs de treball per a les dones pageses. Mitigació de la pobresa.
Impacte social	Empoderament de la comunitat. Preservació de l'estil de vida i la cultura rural. Desenvolupament de la comunitat rural.
Impacte ambiental	Sostenibilitat ambiental. Gestió adequada dels recursos ambientals.

Font: Milena Taleska (2015) i Parish S. (2020)

Les operacions d'agroturisme ofereixen beneficis com ara la preservació de l'estil de vida rural i tenen el potencial per impulsar els canvis socials (Parish S., 2020; Arru et al., 2021). És important entendre l'agroturisme com una eina de desenvolupament que contribueix a preservar les pràctiques agrícoles tradicionals de les zones rurals (Choo & Jamal, 2009; Belliggiano et al., 2020; Evgrafova et al., 2020). La popularitat de l'agroturisme reflecteix el fet que no solament ofereix avantatges a l'agricultor sinó que també al turista i a les comunitats rurals (Milena Taleska, 2015).

Williams et al. (2001) delimiten els efectes positius de l'agroturisme en altres sectors de la indústria:

1) *Des del sector agrari*

- Facilita la sostenibilitat de les explotacions agrícoles.
- Modernitza la vida rural i les instal·lacions.
- Amplia les tasques de les llars.
- Estimula la venda de productes agrícoles.
- Augmenta la rendibilitat de les explotacions.
- Ofereix possibilitats d'autosuperació mitjançant l'educació.

2) *Des de la indústria turística*

- Estimula l'entrada de turistes a zones remotes.
- Amplia la temporada d'activitats turístiques.

- Diferencia un producte turístic.
- Estimula l'entrada de divises estrangeres a les indústries nacionals.

3) *Des del desenvolupament regional i la millora comunitària*

- Millora els equipaments públics de les zones rurals.
- Dinamitza les activitats econòmiques durant les visites de turistes.
- Preserva el patrimoni cultural i històric de les comunitats rurals.
- Facilita l'economia rural i l'accés a nous mercats.
- Crea noves oportunitats socioeconòmiques per a la població local.
- Promou la diversitat cultural i fomenta els intercanvis.
- Incita als agricultors a continuar amb les activitats de l'agroturisme.

La decisió d'emprendre l'activitat agroturística es realitza considerant atraure inversions per modernitzar les infraestructures de les comunitats rurals i millorar la qualitat de vida dels residents (Candelo et al., 2019).

Cal tenir present, però que l'expansió de l'agroturisme no necessàriament comporta uns impactes positius (vegeu **Figura 5**).

Figura 5. *Els impactes negatius de l'agroturisme en tres categories*

Categoria d'impacte	Desavantatge
Impacte econòmic	Major competència en el sector. Increment del preu dels productes locals. Dependència dels mercats turístics.
Impacte social	Desplaçament de la comunitat rural. Desordres públics a causa de la presència de turistes. Desaparició de les cultures tradicionals. Increment de la gentrificació ¹ en les zones rurals. Creixement de les desigualtats socials.
Impacte ambiental	Ús excessiu dels recursos naturals com l'aigua. Contaminació de l'aire a causa de combustibles fòssils. Desforestació i degradació del sòl.

Font: Elaboració pròpia

¹ Procés de transformació socioeconòmica pel qual els centres degradats o algun sector de les ciutats són rehabilitats urbanísticament.

L'agroturisme com a estratègia de diversificació continua sent un nínxol de l'agricultura i disposa dels següents reptes segons Sharpley & Vass (2006):

- 1) Elevats costos d'inversió i finançament.
- 2) Ingressos addicionals mínims.
- 3) Desconeixement sobre la gestió dels serveis agroturístics.
- 4) Incertesa del retorn de la inversió inicial.

Tot i que els ingressos addicionals són el principal motor per entrar dins del sector de la indústria turística, aquests solen ser mínims (Sharpley & Vass, 2006; Hochuli et al., 2021). McGehee & Kim (2004) afegeixen, però que aquests ingressos encara poden contribuir a la supervivència d'una explotació agrícola i marcar la diferència. La baixa rendibilitat es pot atribuir al fet que aquestes empreses operen a petita i mitjana escala i depenen de factors com ara les estacions (Sharpley & Vass, 2006; Hochuli et al., 2021; Blanco & Riveros, 2010; "Agroturisme: Turisme i món rural, un binomi possible?", 2020).

A més, no totes les regions són adequades ni atractives per als turistes (Hochuli et al., 2021; Sharpley & Vass, 2006; Huber et al., 2020). Estudis recentment publicats mostren un augment del potencial d'èxit econòmic de l'agroturisme relacionat amb llocs pròxims a nuclis urbans i en destinacions turístiques molt freqüentades (Detre et al., 2011; Lange et al., 2013; Meraner et al., 2015; Hochuli et al., 2021).

Daliri H. (2021) esmenta que el turisme té un gran impacte sobre l'economia del sector agrícola perquè promou el desenvolupament econòmic de les àrees rurals tot i que si no es gestiona correctament, aquest pot portar a una recessió en el sector. Budowski (2001) assenyala que el principal obstacle per al desenvolupament de l'agroturisme és la manca de personal qualificat i experimentat per gestionar la demanda dels turistes sobre les activitats agràries. González Feito (2016) destaca també que la majoria d'explotacions agrícoles espanyoles no estan capacitades ni instruïdes professionalment per entrar a nous mercats turístics.

Diferents autors defineixen l'agroturisme com un model de gestió fràgil per a l'economia rural, ja que es tracta d'una activitat econòmica que requereix una planificació prèvia

(Hochuli et al., 2021). Barbieri & Tew (2016) observen que tant l'agroturisme com la pràctica de l'agricultura necessiten un compromís significatiu d'esforç i temps per part dels operadors. L'escassa inversió en la promoció de l'agroturisme i la manca de coneixements sobre la indústria turística ha comportat un descens en la qualitat de les activitats agrícoles (Sayadi, 2001; Sharpley & Vass, 2006; Hochuli et al., 2021).

Mentre que el turisme agrícola té el potencial de ser una força dinamitzadora per a les economies rurals, els seus avantatges són limitats si no es planifiquen estratègies per tal d'operar els serveis agroturístics (Parish S., 2020; Huber et al., 2020).

Milena Taleska (2015) exposa que en el moment de pensar en el desenvolupament de l'agroturisme s'han de complir les següents condicions:

- 1) Paisatge natural autèntic.
- 2) Atractius culturals, històrics i naturals.
- 3) Bons enllaços de transport.
- 4) Infraestructura d'allotjament i restauració.
- 5) Condicions polítiques estables.
- 6) Acceptació entre la població local a favor del turisme.

De Jesús et al. (2017) observen en la seva investigació que els agricultors es mostren reticents a incorporar l'agroturisme, ja que perceben els impactes socioculturals com negatius. Per altra banda, Naidoo & Sharpley (2016) remarquen que la població local no veu l'agroturisme com una oportunitat per a la preservació dels recursos naturals ni per al benestar de la comunitat.

Choo & Jamal (2009) postulen que un intercanvi proper entre locals i visitants pot alterar els valors tradicionals de les comunitats i generar els següents impactes negatius:

- 1) Major consum d'aigua i augment de residus domèstics.
- 2) Augment de la contaminació i del soroll.
- 3) Construcció d'instal·lacions addicionals d'allotjament (Milena Taleska, 2015).

3.3 Relació entre l'agroturisme i el turisme rural

Existeix confusió al voltant del terme agroturisme vist que s'ha utilitzat instintivament amb altres expressions com *turisme de granja* o *turisme rural* (Phillip et al., 2010).

Cal esmentar que l'agroturisme i el turisme rural comparteixen funcions dins del marc rural (vegeu **Figura 6**), a conseqüència d'això alguns autors com Mincetur presenten el concepte de turisme rural i agroturisme com el mateix (Maldonado M., 2001).

Figura 6. Funcions del turisme rural i agroturisme

Funció	Descripció
Oci i recreació	Proveir lleure en espais rurals amb un ampli rang de productes i serveis agroturístics.
Promoció de la salut	Oferir diferents formes de promoció de la salut com a resultat del contacte de les persones amb la natura i l'agricultura.
Didàctica	Desenvolupar el respecte per la natura i l'ambient natural, les diferents formes de vida, la tradició autòctona i la cultura, el treball dur dels agricultors i els resultats de l'esforç.
Educativa	Adquisició de coneixement sobre la natura, les plantes, els aliments i la producció local per part dels turistes, les comunitats rurals i els agricultors. A més, els pagesos adquireixen noves capacitats servint als turistes i gestionant les seves empreses.
Cultural	Comprèn la renovació de les tradicions rurals, assegurant i revitalitzant el patrimoni de les àrees rurals.
Social	Per a la comunitat local es generen noves oportunitats de feina, es redueix l'emigració del camp a la ciutat especialment dels joves i la tercera funció social consisteix en l'extensió de diverses relacions socials com a resultat de la conservació i la construcció de relacions amb els habitants urbans.
Econòmica	Els agricultors obtenen un ingrés addicional en oferir serveis de turisme. A més, el desenvolupament de la infraestructura local inclou instal·lacions turístiques, vies de transport públic, xarxes de clavegueram, millora els estàndards de vida i les condicions per als habitants de les comunitats rurals.

Espacial	Es relacionen amb la cura de l'aspecte estètic de les hisendes, cases, carrers i espais públics. Les edificacions antigues que no han estat habitades en un temps són revitalitzades, i així el patrimoni arquitectònic rural és preservat.
Ambiental	Desenvolupar activitats de cura i conservació de l'entorn natural.

Font: M. J. Sznajder (2017) i Rosas-Castañeda & Bordamalo Echeverri (2020)

Encara que el turisme rural i l'agroturisme es troben estretament relacionats, presenten entorns diferents (Milena Taleska, 2015) i és important destacar que el turisme rural no aporta una font addicional d'ingressos per a l'empresa agrícola.

Sznajder et al. (2009) indiquen les tres característiques principals de diferenciació entre l'agroturisme i altres formes de turisme rural com les següents:

- 1) Participar en el procés de producció alimentària.
- 2) Tenir l'oportunitat d'aprendre sobre la vida de la gent del camp.
- 3) Tenir contacte directe amb animals domèstics.

És important aclarir, però que el turisme rural es caracteritza per desenvolupar-se en el medi rural com a contraposició als nuclis urbans, mentre que l'agroturisme implica un involucrament necessari per part del turista en les activitats i pràctiques pròpies de les explotacions agràries (M. J. Sznajder, 2017; Mediano Serrano, 2018; Rosas-Castañeda & Bordamalo Echeverri, 2020).

Szmulewicz Espinosa (1998) denomina el turisme rural com un conjunt d'experiències, serveis i maneres de fer turisme que tenen en comú els següents aspectes:

- 1) Desenvolupar-se en el medi rural.
- 2) Presentar un disseny propi de la manera de vida rural.
- 3) Presentar una orientació estratègica de desenvolupament sustentable.

Segons la Organització Mundial del Turisme (2022):

El *turisme rural* és un tipus d'activitat turística en què l'experiència del visitant està relacionada amb un ampli espectre de productes vinculats en general amb les activitats de natura, la visita a llocs d'interès, les formes de vida i les cultures rurals, la pesca amb canya i l'agricultura.

La dificultat de descriure el terme de turisme rural sorgeix des de diferents perspectives, ja que és un concepte que evoluciona amb el temps (vegeu **Figura 7**) (Del Valle et al., 2016).

Figura 7. Definicions del turisme rural al llarg dels anys

Autor	Any	Definició
Bote	1987	Element d'ordenació del territori que permet millorar la qualitat de vida, el progrés econòmic i protegeix l'hàbitat rural.
Programa LEADER	1994	Tota activitat turística desenvolupada en l'àmbit rural on es pernocta en un establiment rural.
Vera et al.	1997	Qualsevol activitat turística implantada en el medi rural.
Bernabé & Viñals	1999	Aquell que es localitza en un medi rural, no genera impactes negatius en la destinació i té per objectiu millorar les condicions de vida de la població local.
Schaerer & Sirven	2001	Conjunt d'activitats turístiques que es realitzen en el medi rural i es basen en els avantatges que presenta l'entorn natural i humà.
Solsona	2006	Aquell que engloba un conjunt de conceptes que s'associen a l'activitat turística en un espai rural.

Font: Elaboració pròpia

Afegir que el turisme rural s'ha dividit en modalitats específiques que es duen a terme en espais no urbans, dins d'aquestes modalitats es troba l'agroturisme (vegeu **Figura 8**) (Pérez S., 2010; Szmulewicz Espinosa, 1998).

Figura 8. Modalitats del turisme rural

Modalitat	Descripció
Agroturisme	Experiències amb les activitats productives quotidianes dels agricultors.
Ecoturisme	Té per objectiu la inserció del turista en entorns ambientalment fràgils contribuint a la conservació d'aquests.
Turisme cultural	Es basa en manifestacions culturals rellevants d'un territori rural.
Turisme d'aventura	Tipus de turisme actiu que pren com a escenari els espais rurals naturals.
Turisme de salut i benestar	Activitats que impliquen la cura de la salut i el benestar del turista.
Turisme científic	Té com a base l'exploració de qualitats naturals o tècniques rellevants.
Turisme educatiu	Es basa en experiències educatives immerses en espais rurals.
Turisme gastronòmic	Modalitat motivada per les riqueses gastronòmiques de cada destinació.
Turisme esportiu	Té per objectiu acollir a les persones interessades a realitzar esports en escenaris naturals.
Turisme comunitari	Valoració de la identitat cultural i foment de les activitats vivencials dins dels nuclis comunitaris.

Font: Pérez S. (2010)

Diversos autors coincideixen en el fet que l'agroturisme és una tipologia de turisme rural que té lloc en una explotació agrícola en funcionament i no només en un entorn rural, i per tant es compon d'un conjunt d'activitats relacionades amb l'explotació agropecuària (Barrera, 2006; M. J. Sznajder, 2017; Szmulewicz Espinosa, 1998; Pearce, 1990; Pérez S., 2010; Choo & Jamal, 2009; Blanco & Riveros, 2010; Sayadi & Calatrava, 2001; Barbieri & Tew, 2016; Roberts & Hall, 2001; Fennel & Weaver, 1997; Milena Taleska, 2015; Phillip et al., 2010).

Les diferents activitats agroturístiques es troben recollides a la **Figura 9** junt amb la seva respectiva descripció.

Figura 9. Tipus d'activitats de l'agroturisme

Activitat agroturística	Descripció
Fires agroecològiques	Mitjà per contribuir amb la sobirania alimentària (Monteros, 2020).
Alimentació d'animals de granja	Una de les activitats més destacades dins de sector de l'agroturisme (Budiasa & Agung, 2014).
Pesca en rius i estanys	Els turistes participen en les operacions de pesca tirant i llençant les xarxes (Piasecki et al., 2016).
Observació de processos agroindustrials	Elaboració de productes com ara formatges i mermelades (Blanco & Riveros, 2003).
Passeig a cavall	Crea l'oportunitat de viure una experiència quotidiana de la vida rural (Peralta, 2017).
Fotografia rural	Atrau turistes que busquen retratar paisatges únics i autèntics (González, 2011).
Degustació de gastronomia local	Potencia el consum local, destaca els productes autòctons de la zona i presenta la cultura amb plats típics (Morán et al., 2011).
Observació de maneig de cultius	L'agricultor comparteix els seus coneixements agrícoles amb els visitants (Arévalo, 2017).
Tallers artesanals	Mostra al visitant la transformació de matèries primeres naturals bàsiques (UNESCO, 2006).
Visita educativa a una granja	Difon coneixements del medi rural, cura dels animals i conservació del medi ambient (Ortega, 2011).
Allotjament en finques o granges	Promou el desenvolupament de la localitat i facilita l'estada als turistes (Torres, 2019).

Font: Barrera (2006) i Blanco & Riveros (2010)

El turisme agrari ha estat considerat en els darrers i últims anys com una estratègia per dinamitzar el desenvolupament de les zones rurals (Barrera, 2006; Rodríguez Alonso G., 2019). Topcu (2016), Bohatova et al. (2016) i Radovic et al. (2017) coincideixen en el fet que aquest aprofita el potencial de l'entorn rural i que contribueix al desenvolupament regional sostenible (Mura & Kljucnikov, 2018).

Eurac Research (2018) assenyala les principals característiques de l'agroturisme com les següents:

- 1) Representa una activitat sostenible connectada a l'explotació agrícola.
- 2) Permet una interacció directa entre les famílies dels agricultors i els hostes.
- 3) Proveeix incentius per a la participació dels hostes a les pràctiques agràries.

- 4) Ofereix la possibilitat de tastar productes agropecuaris.
- 5) Integra serveis relacionats amb les activitats agropecuàries.
- 6) Representa una activitat diversificadora per a les famílies amb activitats agràries.
- 7) Es basa particularment en la creativitat i innovació dels agricultors.

La Organització Mundial del Turisme defineix l'*agroturisme* com una modalitat que es realitza en explotacions agràries (granges o plantacions) on els actors complementen els seus ingressos amb alguna forma de turisme. D'altra banda, Gil et al. (2013) el descriuen com una forma d'activitat que està vinculada a l'agricultura i es du a terme en entorns agrícoles amb la finalitat d'entretenir o educar a un públic, encara que Gannon (1994) postula que la finalitat de l'agroturisme és generar un ingrés extra per als negocis dels agricultors.

Phillip, Hunter i Blackstock (2010) determinen en la seva investigació tres discriminants que s'utilitzen per delimitar el concepte d'agroturisme i proposen també cinc tipologies d'agroturisme que poden coexistir en un mateix lloc:

1) *Tres discriminants que delimiten el concepte d'agroturisme*

- El tipus d'interacció entre els visitants i el medi rural.
- Si el producte està basat en una explotació rural.
- Si les activitats tenen una intenció autèntica amb l'agricultura.

2) *Cinc tipologies d'agroturisme*

- No treballa l'agroturisme.
- Agroturisme amb contacte passiu.
- Agroturisme amb contacte indirecte.
- Agroturisme amb contacte directe, organitzat.
- Agroturisme amb contacte directe, autèntic (Del Valle et al., 2016).

Així doncs, Pérez M. (2003) posiciona el concepte d'agroturisme dins del concepte de turisme rural i afegeix que en el cas de l'agroturisme, els visitants tenen el mer objectiu de "participar en les tasques tradicionals d'un establiment rural". Finalment, Greif et al.

(2011) destaquen les principals motivacions dels consumidors de turisme agrari com les següents:

- 1) Apropar-se a la natura i ambients relaxants.
- 2) Conèixer noves persones amb una perspectiva diferent.
- 3) Activitats i esports a l'aire lliure.
- 4) Participar i experimentar el procés de treball diari en una explotació agrícola.
- 5) Proveir un espai ampli i segur perquè els nens puguin jugar.
- 6) Fer vacances en família de manera que tots els membres en gaudeixin.

4. Agroturisme i turisme rural a Catalunya

Des de la meitat del segle XX i fins als nostres dies, el turisme a Catalunya s'ha convertit progressivament en una activitat estratègica per al desenvolupament econòmic i social del territori, posicionant el país com a destinació turística de qualitat i d'alt valor afegit (DECRET 75/2020, de 4 d'agost, de turisme de Catalunya).

Atesa la creixent competitivitat en diversos sectors, molts espais s'enfronten i perceben l'activitat turística com una oportunitat, com és el cas del medi rural. Encara que la diversificació de les activitats i el fet d'atraure nous sectors econòmicament més dinàmics i emergents és un dels reptes d'avui en dia del món rural ("Establiments de turisme rural", Atlas del Turisme a Catalunya), el turisme en espais rurals és un factor estratègic de desenvolupament sostenible (Calabuig et al., 2006). Així mateix, d'acord amb la Organització Mundial del Turisme (2020), el turisme rural té un fort potencial per estimular el creixement econòmic local de les destinacions junt amb el canvi social.

A Catalunya, concretament, aquesta tipologia de turisme sorgeix a partir de la dècada dels anys noranta, i gradualment es posiciona com un sector turístic estratègic per a les comarques d'interior i de muntanya ("Establiments de turisme rural", Atlas del Turisme a Catalunya). López i Palomeque et al. (1997) indiquen les tres situacions que originen el turisme rural al territori català com les següents:

- 1) L'origen i desenvolupament de l'ecologisme.
- 2) La massificació del turisme convencional basat en el model de sol i platja.
- 3) La mercantilització de la natura i el medi ambient.

Donats els potencials avantatges de la diversificació de l'agricultura a través del turisme (Belligiano et al., 2020) i les estratègies de desenvolupament rural, aquesta modalitat sostenible implementa en conseqüència el programa europeu LEADER (Belligiano et al., 2020; Cànoves et al., 2004). El programa LEADER, fundat l'any 1991 per la Comissió Europea, dona suport a les organitzacions comunitàries de les regions rurals per tal de millorar la seva qualitat de vida i potenciar les activitats econòmiques ("LEADER Rural

Development”, 2018). Aquesta iniciativa apareix amb l’objectiu d’incloure a la població local en el desenvolupament i disseny de noves estratègies i iniciatives relacionades amb el turisme rural, per fer front als possibles problemes als quals s'enfronten les zones rurals europees (“The LEADER Approach: A Basic Guide”, 2006). *Links between actions for development of the rural economy* és una iniciativa europea que té per finalitat ajudar a les comunitats rurals a comprometre's amb el desenvolupament local de la zona (“LEADER Programme Funding”, 2020).

4.1 Normativa sobre els allotjaments de turisme rural

El turisme rural és un segment molt implantat en el territori català, ja que compta amb més de 2.000 establiments de turisme rural registrats a la Direcció General de Turisme de Catalunya (“Turismo Rural”, Agència Catalana de Turisme). És per això que s’ha posat en marxa un sistema de categorització voluntari per als establiments de turisme rural basat en espigues, on destaquen cinc categories d’allotjaments rurals catalans (“Turismo Rural”, Agència Catalana de Turisme). Aquest model permet classificar els allotjaments en funció de les prestacions i serveis que ofereixen (“Qualitat turística: Categorització dels establiments de turisme rural”, AGRO90, SL), i així mateix, es valoren els següents paràmetres:

- 1) Entorn de la casa i edificació.
- 2) Estances interiors (zones comunes, habitacions i banys).
- 3) Mobiliari, decoració i parament.
- 4) Espai exterior.
- 5) Serveis que s’ofereix a l’hoste i turista.
- 6) Proposta d’activitats a l’entorn (culturals, en el medi, familiars, d’agroturisme).
- 7) Condicions de comercialització.

La **Figura 10** mostra l’estructura del model de categorització voluntari dels establiments de turisme rural catalans junt amb la seva respectiva descripció.

Figura 10. Categorització dels establiments de turisme rural a Catalunya

Categorització	Espigues	Descripció
Bàsica	1	Habitacions i equipaments indispensables per a l'estada.
Confort	2	Bon nivell d'habitacions i equipaments.
Gran Confort	3	Molt bon nivell d'habitacions i equipaments.
Superior	4	Nivell excel·lent d'habitacions i equipaments i àmplia oferta de serveis. Entorn o edificació únics.
Superior Premium	5	Nivell excepcional d'habitacions i equipaments. Edificació i espai emblemàtics.

Font: Agència Catalana de Turisme (2023)

D'altra banda, existeixen dos tipus d'establiments diferents categoritzats segons el color de l'espiga. Aquests són els establiments d'agroturisme o cases de pagès (espiga de color ocre) i l'allotjament rural (espiga de color verd) ("Turismo Rural", Agència Catalana de Turisme).

Si ens centrem ara en la normativa sobre els establiments d'agroturisme i de turisme rural, aquests a l'Estat espanyol estan regulats per cada comunitat autònoma (Del Valle et al., 2016; "Establiments de turisme rural", Atles del Turisme a Catalunya). Catalunya regulà per primera vegada aquest nou tipus d'oferta amb el DECRET 365/1983, de 4 d'agost, l'any 1983. I en aquell moment es va afegir *residència-casa de pagès* a les altres dues modalitats que ja existien, els *hotels-pensions* i els *càmpings* (DECRET 365/1983, de 4 d'agost, de turisme de Catalunya; "Establiments de turisme rural", Atles del Turisme a Catalunya). Cal posar èmfasi, però que a començaments dels anys vuitanta, el turisme rural encara era majorment desconegut pels turistes; és gràcies a la regulació d'aquests establiments que el turisme rural s'expandeix pel territori català ("Establiments de turisme rural", Atles del Turisme a Catalunya).

Els allotjaments de turisme rural es defineixen com a establiments que disposen d'un servei d'allotjament temporal en habitatges rurals ("Habilitació d'establiments de turisme rural", Generalitat de Catalunya), i tenen les següents característiques:

- 1) Situats en el medi rural o en nuclis de població de menys de 2000 habitants.
- 2) Integrats en edificacions preexistents anteriors a 1957.
- 3) Respecten la tipologia arquitectònica de la zona.
- 4) Compleixen amb l'exigència de tranquil·litat i integració en el paisatge.
- 5) No estan ubicats en pisos, considerats com a habitatges independents.

L'any 2020 entrà en vigor l'actual normativa que regula tota l'oferta de turisme rural al territori català, el DECRET 75/2020, de 4 d'agost, de turisme de Catalunya, i que defineix i classifica els establiments de turisme rural en dos grups: *cases de pagès* i *allotjaments rurals*.

Segons el DECRET 75/2020, de 4 d'agost, de turisme de Catalunya, *les cases de pagès o establiments d'agroturisme són aquells allotjaments en els quals la persona titular, pagès o pagesa professional, obté rendes d'activitats agràries, ramaderes o forestals, d'acord amb els criteris normatius del Departament competent en matèria d'agricultura, ramaderia i explotacions forestals, i on les persones usuàries poden conèixer les tasques i les activitats pròpies de l'explotació agrària a la qual estan vinculades.*

Les diferents modalitats en què es classifiquen les cases de pagès es troben recollides a la **Figura 11** junt amb la seva respectiva descripció.

Figura 11. Modalitats de cases de pagès o establiments d'agroturisme

Modalitat	Descripció
Masia	Habitatge unifamiliar fora de nucli de població, situat en el si d'una explotació agrícola, ramadera o forestal, que el pagès o la pagesa comparteix amb les persones usuàries i on es presta el servei d'allotjament en règim d'habitacions i, com a mínim, d'esmorzar.

Masoveria	Habitatge unifamiliar fora de nucli de població i ubicat a la mateixa explotació. Es presta el servei d'allotjament en règim de casa sencera.
Casa de poble compartida	Habitatge unifamiliar dins de nucli de població que el pagès o la pagesa comparteix amb les persones usuàries turístiques i on es presta el servei d'allotjament en règim d'habitacions i, com a mínim, d'esmorzar.
Casa de poble independent	Habitatge unifamiliar, en nucli de població, on es presta el servei d'allotjament en règim de casa sencera.

Font: DECRET 75/2020, de 4 d'agost, de turisme de Catalunya

Pel que fa als allotjaments rurals, en el DECRET 75/2020, de 4 d'agost, de turisme de Catalunya, es troben definits com *aquells establiments en els quals la persona titular no està obligada a obtenir rendes d'activitat agràries, ramaderes o forestals, però ha de residir, efectivament, o bé a la mateixa comarca, als seus municipis limítrofs, o bé a l'habitatge, dependent de la modalitat.*

La **Figura 12** mostra les diferents modalitats en què es classifiquen els allotjaments rurals junt amb la seva respectiva descripció.

Figura 12. Modalitats d'allotjaments rurals

Modalitat	Descripció
Masia	Habitatge unifamiliar fora de nucli de població que comparteix la persona titular amb les persones usuàries turístiques i on es presta el servei d'allotjament en règim d'habitacions i, com a mínim, d'esmorzar.
Masoveria	Habitatge unifamiliar, fora de nucli de població, que es lloga en règim de casa sencera.

Casa de poble compartida	Habitatge unifamiliar, dins de nucli de població, que comparteix la persona titular amb les persones usuàries turístiques i on es presta el servei d'allotjament en règim d'habitacions i, com a mínim, d'esmorzar.
Casa de poble independent	Habitatge unifamiliar, en nucli de població, on es presta el servei d'allotjament en règim de casa sencera.

Font: DECRET 75/2020, de 4 d'agost, de turisme de Catalunya

A més, s'estableixen un seguit de limitacions per tal d'evitar la massificació de places o la concentració de l'oferta, i així obtenir un avantatge competitiu respecte a altres tipus d'ofertes d'allotjament ("Establiments de turisme rural", Atles del Turisme a Catalunya).

4.2 Dades estadístiques del turisme rural

L'Observatori de Turisme Rural (OTR) ha destacat en el seu Informe Anual del 2022 que el turisme rural està en una perspectiva de creixement constant, ja que "tan sols en el darrer any ha augmentat un 3% els viatgers a destinacions rurals" ("La despesa del turista rural a Catalunya supera els 80 euros per persona i dia", 2023). Durant l'any 2022, el turisme rural a Catalunya va rebre aproximadament més de 487.000 viatgers, dels quals 402.000 procediren del territori català (un 82%), segons l'Institut d'Estadística de Catalunya (2022). Afegir que les pernoctacions totals en establiments de turisme rural van ser 1.273.000 l'any 2022 (Institut d'Estadística de Catalunya, 2022). I si analitzem les marques turístiques amb més pernoctacions de turisme rural l'any 2022 a Catalunya, ens trobem amb els Pirineus, la Costa Brava i els Paisatges de Barcelona com les que més n'acumulen (Institut d'Estadística de Catalunya, 2022).

Algunes de les dades més rellevants que s'han recollit en l'Observatori de Turisme Rural (OTR) l'any 2022 són les següents:

- 1) Increment notable de la xifra d'escapades rurals realitzades anualment.

- 2) El volum de *heavy users*² catalans ha estat del 51%.
- 3) La despesa del turista rural supera els 80 euros per persona i dia.
- 4) El 51% dels viatgers rurals va fer escapades de dues nits.
- 5) Despesa destinada principalment a restauració (un 53%).
- 6) Viatgers disposats a pagar uns 29 euros per persona i nit en allotjament.
- 7) Viatgers disposats a pagar uns 52 euros per persona i dia en la destinació.
- 8) Major nombre de turistes internacionals, principalment francesos.

D'acord amb les preferències dels turistes i viatgers, la gran majoria dels establiments de turisme rural es troben localitzats en ambients humits i boscosos, on predominen els espais verds i el poblament rural dispers ("Establiments de turisme rural", Atlas del Turisme a Catalunya). A més a més, la protecció d'aquests espais naturals representa un valor afegit pel territori i paisatge de tipus qualitatiu, i potencia el desenvolupament del sector de l'agroturisme i el turisme rural ("Establiments de turisme rural", Atlas del Turisme a Catalunya).

4.2.1 Perfil del turista

L'Observatori de Turisme Rural (2022) ha caracteritzat en el seu Informe Anual del 2022 el perfil del turista rural a Catalunya com a dones d'entre 40 i 64 anys que provenen en gran part d'àrees urbanes pròximes a la destinació. A més, el turista rural que visita Catalunya procedeix majorment de la mateixa comunitat autònoma (un 63%), seguit de la Comunitat Valenciana (un 10%), de la Comunitat de Madrid (un 7%) i del País Basc (un 5%). Una de les altres característiques recollides en l'Informe Anual és que els turistes en àrees rurals prefereixen viatjar en família, un 37% d'ells amb la família més pròxima i un 25% amb l'ampliada. També destaquen els turistes que viatgen amb la parella, els quals són un 40% (Observatori de Turisme Rural, 2022).

² Turistes que realitzen tres o més escapades a l'any.

L'Observatori de Turisme Rural (2023) assenyala també els aspectes més valorats per escollir la destinació de Catalunya com els següents:

- 1) Poder desconnectar (un 28%).
- 2) L'abundància d'activitats d'oci a l'aire lliure i el contacte amb la natura (un 21%).
- 3) Poca massificació de gent a la destinació (un 12%).
- 4) Poder visitar un entorn cultural (un 11%).
- 5) Que sigui una destinació amb riquesa gastronòmica (un 6%).

Així doncs, cal destacar que es tracten de turistes més actius que tenen un gran interès per la sostenibilitat, busquen conèixer el patrimoni local i practiquen l'activitat turística amb la finalitat de viure experiències enriquidores (Mendoza et al., 2009).

4.2.2 Perspectives i tendències de futur

Respecte a les perspectives i tendències de futur per al turisme rural a Catalunya durant l'any 2023, la intenció de practicar el turisme rural es manté de cara el 2023 i el 82% dels turistes rurals del 2022 afirma voler repetir durant aquest any ("La despesa del turista rural a Catalunya supera els 80 euros per persona i dia", 2023). Pel que fa al turista rural que vol visitar Catalunya el 2023, aquest procedeix majorment de la mateixa Catalunya (un 58%), seguit de la Comunitat Valenciana (un 12%) i de Madrid (un 11%) (Observatori de Turisme Rural, 2023). Una altra perspectiva de futur és que el gran gruix de turistes en àrees rurals prefereixen escapar-se amb la família (un 62%), un 38% d'ells amb la família més pròxima i un 24% amb l'ampliada. També destacaran el grup de turistes que viatgen amb la parella, els quals són un 40% (Observatori de Turisme Rural, 2023; "La despesa del turista rural a Catalunya supera els 80 euros per persona i dia", 2023).

Catalunya se situa dins de les comunitats autònomes amb més ocupació rural, i preveu el retorn del turista internacional i la desestacionalització de les escapades rurals per aquest 2023 ("La despesa del turista rural a Catalunya supera els 80 euros per persona i dia", 2023). Cal recordar que aquestes dades són posteriors a la pandèmia de la COVID-19, i per tant es confirma la consolidació del turisme rural ("Turismo rural: cuatro de cada diez ciudadanos lo practicaron en 2021", 2022).

5. Entrevistes

S'han realitzat concretament tres entrevistes en profunditat a dones relacionades amb el sector de l'agroturisme i del turisme rural a la Província de Tarragona amb la finalitat de conèixer i aprofundir en la realitat de l'agroturisme al territori català, oferint una visió actualitzada i enfocada a les limitacions d'aquesta activitat (vegeu **Figura 13**).

Figura 13. Participació de cada actor clau dins de la investigació actual

Entrevistat	Organització	Aportació en la investigació
Gemma Peyrí	Mas Ardèvol i La Carrerada	Conèixer la realitat del sector del turisme rural i agroturisme.
Enriqueta Muntané	Ca la Viola	Oferir una visió particular de com portar un establiment d'agroturisme.
Carme Dalmau	Cal Magí del Pi i Ca l'Eixerit	Perspectiva sobre l'agroturisme junt amb els seus reptes i les limitacions.

Font: Elaboració pròpia

Nota. La Figura 13 indica de manera sintetitzada la llista d'entrevistats.

5.1 Entrevistes en profunditat

La primera entrevista en profunditat s'ha fet de forma presencial a la senyora Enriqueta Muntané, propietària d'una casa d'agroturisme (o casa de pagès) a Marçà anomenada Ca la Viola. Se l'ha entrevistat pel motiu que porta un establiment d'agroturisme des de fa trenta anys, i per tant pot oferir una visió particular de com ha evolucionat el sector al llarg del temps. A més, participa de forma activa en la Unió de Pagesos com a afiliada i sindicalista. La segona entrevista s'ha realitzat a la Carme Dalmau Colomé, responsable de les cases d'agroturisme de Cal Magí del Pi i de Ca l'Eixerit. El motiu principal pel qual se l'ha escollit és que va ser durant vint anys presidenta de l'Associació de Turisme Rural de l'Alt Camp i també ha sigut vicepresidenta de la Confederació Catalana d'Agroturisme i Turisme Rural (CONCATUR). La seva aportació en aquesta investigació va estretament lligada a entendre la seva perspectiva sobre l'agroturisme juntament amb els reptes i les limitacions del terme. La tercera i última entrevista en profunditat s'ha portat a terme

de forma telefònica i ha sigut a la senyora Gemma Peyrí, antiga propietària de la primera casa rural al Camp de Tarragona (Porrera) anomenada La Carrerada i antiga propietària també de l'allotjament Mas Ardèvol. El motiu principal és que disposa d'informació de primera mà sobre les regulacions dels allotjaments rurals junt amb els reptes que hi ha darrere de voler oferir serveis agroturístics en una població rural.

D'altra banda, les preguntes per a les entrevistes en profunditat s'han estructurat en sis parts. La part introductòria presenta a la persona entrevistada i exposa la relació amb el sector de l'agroturisme. La primera part, el concepte d'agroturisme. Se centra a definir el concepte de forma general. La segona part, l'agroturisme a Catalunya i les estratègies de planificació. Busca conèixer la projecció del sector de l'agroturisme dins del territori català a mitjà i llarg termini. La tercera part, limitacions de l'agroturisme. Pretén donar a conèixer els reptes i les limitacions del desenvolupament de l'agroturisme. La quarta part, recomanacions per promoure l'agroturisme. Respon a un dels objectius específics d'aquest treball i determina les recomanacions sobre com promoure l'agroturisme en destins rurals. La cinquena part, DAFO de l'agroturisme. Ajuda a elaborar una matriu DAFO sobre el paper de l'agroturisme a Catalunya. I finalment, la sisena part aborda les futures línies d'estudi.

Seguidament es recullen les preguntes de l'entrevista en profunditat:

Part introductòria

- *Podries dir com et dius i quin càrrec desenvolupes?*
- *Podries exposar la teva relació amb el sector de l'agroturisme o del turisme rural?*
- *Participes en alguna associació lligada a l'agroturisme? I al turisme rural?*

Primera part/ El concepte d'agroturisme

- *Com definiries el concepte d'agroturisme?*
- *Quina diries que és la relació entre el turisme rural i l'agroturisme? I les principals diferències entre els dos conceptes?*
- *Creus que existeix un desconeixement al voltant del terme d'agroturisme?*

- *Creus que és una eina revitalitzadora per a les economies rurals?*
- *Quina diries que és la finalitat de l'agroturisme dins del medi rural? Perquè sorgeix aquesta modalitat turística en les explotacions agrícoles?*
- *Podries indicar tres impactes positius i tres impactes negatius de l'agroturisme?*
- *Com ajuda l'agroturisme a promoure el turisme sostenible?*

Segona part/ L'agroturisme a Catalunya i les estratègies de planificació

- *Com veus el paper de l'agroturisme a Catalunya d'aquí a 5 anys?*
- *Creus que aquesta activitat es troba en creixement?*
- *Podries indicar tres característiques de l'agroturisme a Catalunya?*
- *Quins aspectes són importants per implementar l'agroturisme en el territori català?*
- *Quines són les activitats agroturístiques més demandades en el territori català?*
- *Quina promoció s'està fent de l'agroturisme a Catalunya? Com creus que s'hauria d'orientar la promoció de l'agroturisme a Catalunya?*
- *Podries identificar les estratègies de planificació de l'agroturisme per a una correcta gestió sostenible d'aquesta activitat?*
- *Avui en dia es parla molt de la sostenibilitat, com creus que s'ha d'incorporar el concepte dins de l'agroturisme o del turisme rural?*
- *Amb la pandèmia es va incrementar l'interès per les zones d'interior, has notat l'efecte? Creus que perdurarà en el temps?*

Tercera part/ Limitacions de l'agroturisme

- *Quins reptes creus que es pot trobar una persona que vol implantar l'agroturisme en la seva explotació agrícola? I com els pot enfrontar?*
- *Quines limitacions creus que té el desenvolupament de l'agroturisme avui en dia?*

Quarta part/ Recomanacions per promoure l'agroturisme

- *Podries elaborar un conjunt de recomanacions sobre les mesures necessàries per a promoure l'agroturisme en destinacions rurals?*

- *Penses que l'agroturisme està molt promogut per les institucions i associacions agroturístiques?*
- *Com es pot donar suport a l'agroturisme des de les institucions locals?*

Cinquena part/ DAFO de l'agroturisme

- *Quines creus que són les principals oportunitats de l'agroturisme a Catalunya?*
- *Quines creus que són les principals amenaces de l'agroturisme a Catalunya?
(HUT o canvi climàtic)*
- *Quines creus que són les principals debilitats de l'agroturisme a Catalunya?*
- *Quines creus que són les principals fortaleses de l'agroturisme a Catalunya?*
- *Quins avantatges ofereix l'agroturisme als visitants? I als pagesos?*
- *Quins mitjans creus que fan falta en qüestions d'agroturisme?*

Sisena part/ Futures línies d'estudi

- *Quins altres temes creus que seria interessant abordar en un futur respecte a l'agroturisme?*
- *Creus que fa falta més reconeixement al voltant del terme de l'agroturisme?*
- *Penses que la dinamització de l'agroturisme és clau per al futur de les zones rurals?*
- *Quines creus que són les properes tendències respecte a l'agroturisme?*

La **Figura 14** mostra resumidament algunes de les preguntes a fer en les entrevistes en profunditat i què es busca d'aquestes, ja que moltes respondran als objectius establerts anteriorment en el treball.

Figura 14. *Guió de l'entrevista en profunditat*

Pregunta	Què es busca?
Podries dir quina és la teva relació amb l'agroturisme?	Entendre el rol de l'entrevistat dins del sector de l'agroturisme.
Quina diries que és la relació entre el turisme rural i l'agroturisme?	Conèixer les principals diferències entre agroturisme i turisme rural.

Com veus el paper de l'agroturisme a Catalunya d'aquí a 5 anys?	Veure com projecta el sector de l'agroturisme dins del territori català a llarg termini.
Quines limitacions creus que té el desenvolupament de l'agroturisme avui en dia?	Identificar els reptes i els factors que limiten el desenvolupament de l'agroturisme.
Com es pot donar suport a l'agroturisme des de les institucions locals?	Determinar un conjunt de recomanacions sobre com promoure l'agroturisme en destins rurals.
Quines creus que són les principals debilitats de l'agroturisme a Catalunya?	Elaborar una matriu DAFO sobre el paper de l'agroturisme a Catalunya.
Creus que fa falta més reconeixement al voltant del terme de l'agroturisme?	Abordar les futures línies d'estudi respecte a l'agroturisme.

Font: Elaboració pròpia

5.2 Resultats de les entrevistes

Després de realitzar les entrevistes a l'Enriqueta Muntané, la Carme Dalmau i la Gemma Peyrí s'han extret els següents resultats:

En la primera part de l'entrevista, l'Enriqueta Muntané i la Carme Dalmau coincideixen i defineixen el concepte d'agroturisme amb les següents paraules: "És una activitat vital que actua com a complement econòmic per l'activitat agrària, i per tant permet obtenir una font addicional d'ingressos i així sustentar l'activitat principal de treballar la terra". En paraules de la Gemma Peyrí: "L'agroturisme és aquella combinació d'una explotació familiar agrícola amb el turisme". D'altra banda, l'agroturisme és una modalitat que està inclosa dins del turisme rural, i així ho confirma la senyora Enriqueta Muntané: "És una branca més del que entenem com turisme rural, i la principal diferència ha de ser que el propietari d'un establiment d'agroturisme sigui pagès i treballi dins del sector primari". Afegir que aquesta modalitat sorgeix d'un principi amb la finalitat d'apropar al món urbà una manera de viure i de fer que no coneixien, i com a necessitat de complementar els ingressos dels pagesos amb una altra activitat. Peyrí comenta que quan es va iniciar el turisme rural aquest estava enfocat a poder incrementar les rendes familiars agràries, i per tant "era més agroturisme que res". Respecte al concepte d'agroturisme, existeix un desconeixement al voltant del terme, ja que no s'ha aconseguit arribar al públic objectiu per explicar i comunicar la importància de la feina del sector primari. En paraules de la

senyora Muntané: “Sí, totalment perquè no hem sigut lo suficientment pedagògics (els de l’associació d’agroturisme) com per a saber fer arribar la informació adequada sobre l’agroturisme i la feina de ser pagès”. I segons Peyrí: “Sí que hi ha un desconeixement i cada vegada més perquè la gent no té interès per conèixer què significa fer turisme rural o agroturisme”. Tot i això, es considera que l’agroturisme és una eina revitalitzadora per a l’economia i Dalmau declara: “El turisme agrari és una eina revitalitzadora per a les economies de les zones rurals, si hagués funcionat bé hauria sigut una manera de crear moltes sinergies entre les persones i la comunitat local”.

La segona part de l’entrevista, l’agroturisme a Catalunya i les estratègies de planificació, tracta la projecció del sector de l’agroturisme dins del territori català. Fent referència a la primera pregunta de com es preveu el paper de l’agroturisme a Catalunya d’aquí a 5 anys, s’obtenen les següents respostes per part de les entrevistades: “Veig el paper de l’agroturisme inexistent perquè no hi ha voluntat política per donar suport a aquesta activitat”; “El veig mort, primer perquè cada vegada quedem menys pagesos i ja no hi ha el relleu generacional, i després perquè s’ha anat diluint formant part del turisme rural”; “El veig molt malament, si les coses no canvien i no es regulen el veig malament. La gent és consumidora del *low cost* i l’agroturisme i el turisme rural no ho és”. Tal com s’ha comentat, l’agroturisme avui en dia no es troba en creixement, al contrari, hi ha un retrocés del sector que porta a pensar que d’aquí a uns anys no existirà la distinció entre allotjaments d’agroturisme i de turisme rural. Peyrí assenyala que és preocupant si no s’hi posa l’administració i si no es regulen els HUT (habitatges d’ús turístic). I en paraules de la senyora Muntané: “L’agroturisme avui en dia no es troba en creixement perquè molts o alguns dels pagesos que entren al mercat turístic amb aquesta activitat turística ja no tenen explotacions agràries prioritàries encara que siguin pagesos, i l’allotjament supera ràpidament l’ingrés agrari”. Respecte a la pregunta de quina promoció s’està fent de l’agroturisme a Catalunya, les entrevistades comenten de manera uniforme que no se n’està fent cap perquè no interessa i que des del departament de turisme no posen distinció entre el turisme rural i l’agroturisme. Així doncs, aquests fets mostren que no s’ha apostat prou per aquest sector del turisme agrari en comparació amb altres sectors com l’enoturisme.

La tercera part de l'entrevista tracta les limitacions de l'agroturisme i pretén donar a conèixer els reptes del seu desenvolupament a Catalunya. La Gemma Peyrí comenta que la principal limitació és que tota l'activitat turística s'ha enfocat cap al turisme rural, ja que no cal ser pagès de professió i afegeix: "El *low cost* és una pedra a la sabata i ha fet que hi hagués una davallada del valor afegit. El valor afegit en el cas de l'agroturisme és el contacte directe i servicial amb el client cosa que si tens un HUT, aquest valor afegit no hi és". Per un altre costat, la Carme Dalmau considera que la gent té un concepte del turisme rural molt "pijo"; i opina que l'escassa inversió en la promoció de l'agroturisme comporta una manca d'informació i coneixement sobre el concepte, fet que dificulta el seu desenvolupament.

La quarta part de l'entrevista en profunditat determina un conjunt de recomanacions sobre les mesures necessàries per a promoure l'agroturisme en destinacions rurals. La senyora Gemma Peyrí respon que cal promocionar l'agroturisme i també el valor afegit que comporta aquesta modalitat, i recalca el següent: "El més important és protegir la pagesia, i després fer una bona promoció de l'agroturisme i saber fer arribar al públic la importància de tenir aquest valor afegit al producte". Muntané confirma que iniciatives com Benvinguts a Pagès ajuden a moure gent, i per tant fa falta més promoció per part de les institucions agroturístiques. D'altra banda, la Carme Dalmau creu que el que es podria fer és reprendre l'esperit de l'inici de l'agroturisme juntament amb explicar què és i perquè serveix, i afegeix el següent: "Penso que la cosa està difícil, però s'hauria de tornar a rescatar la idea original de l'agroturisme".

En la cinquena part de l'entrevista, l'Enriqueta Muntané i la Carme Dalmau coincideixen i recalquen el següent: "Com a debilitat de l'agroturisme diria la carència en la promoció i falta de publicitat adequada". I segons la Gemma Peyrí: "Una debilitat de l'agroturisme a destacar seria la falta d'associacions per promocionar aquesta activitat". En referència a les fortaleeses, les entrevistades posen èmfasi en que es tracta d'una activitat que actua com a complement econòmic per l'activitat agrària i a més ajuda a rehabilitar els espais comunitaris i el desenvolupament de la comunitat rural. D'altra banda, la Gemma Peyrí emfatitza que la principal amenaça del turisme agrari és l'augment dels habitatges d'ús

turístic (HUT) en les zones rurals. I pel que fa a les oportunitats, la Carme Dalmau ressalta la capacitat de creació de sinergies amb altres agents i organismes de la zona rural.

Finalment, la sisena part de l'entrevista aborda les futures línies d'estudi. Les senyores entrevistades creuen que l'agroturisme a Catalunya es troba en retrocés, i en paraules de Peyrí: "Li veig un futur negre a l'agroturisme. Si aquí no s'hi posa l'administració, no hi ha res a fer". No obstant això, consideren que és important donar a conèixer el paper de l'agroturisme i sobretot donar a conèixer la feina del pagès.

6. Diagnosi DAFO

Un cop realitzades les entrevistes en profunditat i feta l'anàlisi i recerca de documents bibliogràfics, s'ha elaborat una diagnosi DAFO sobre el paper de l'agroturisme dins del territori català (vegeu **Figura 15**).

Figura 15. Anàlisi DAFO de l'agroturisme a Catalunya

Matriu DAFO	Descripció
Debilitats	<p>Model de gestió fràgil per a l'economia rural.</p> <p>Algunes explotacions agrícoles no estan capacitades per entrar a nous mercats turístics.</p> <p>Desconeixement del terme agroturisme i la distinció que comporta respecte al turisme rural.</p> <p>Escassa inversió en la promoció de l'agroturisme i falta de publicitat adequada.</p> <p>Fàcil desajust entre l'oferta i la demanda (conflictes d'interès entre els productors i els turistes).</p> <p>Cost elevat del manteniment de les instal·lacions i baixa rendibilitat de l'activitat a curt termini.</p> <p>Falta d'associacions i institucions per promocionar i comercialitzar l'activitat de l'agroturisme.</p> <p>Alts requisits per part del Govern amb relació a l'activitat turística en zones rurals.</p> <p>Molts pagesos i agricultors no fan vacances durant l'any.</p>
Fortaleses	<p>Es tracta d'un complement econòmic per l'activitat agrària i busca diversificar les activitats econòmiques.</p> <p>Té una funció didàctica i dona a conèixer la feina del pagès.</p> <p>Ajuda a rehabilitar els espais comunitaris i al desenvolupament de la comunitat rural.</p> <p>Capacitat de complementar l'activitat principal de treballar la terra amb una font d'ingressos addicional.</p> <p>Activitats relacionades amb l'agricultura molt atractives pels turistes (nova tendència).</p> <p>Model de desenvolupament turístic sostenible amb el medi ambient (gestió adequada dels recursos ambientals).</p> <p>Productes agrícoles competitiu i de gran qualitat.</p> <p>Capacitat de fidelització del client que porta a tenir un perfil de turista repetitiu i satisfet amb el teu producte.</p> <p>Eina revitalitzadora per a les economies rurals (increment de les oportunitats laborals).</p>

	<p>Capacitat de complementar l'activitat agroturística amb altres productes intangibles (paisatge, entorn, tradició, cultura, natura, estil de vida).</p> <p>Preservació de l'estil de vida rural i la cultura tradicional.</p>
Amenaces	<p>Augment dels habitatges d'ús turístic en les zones rurals.</p> <p>El turisme tradicional de sol i platja limita el desenvolupament del turisme rural.</p> <p>Pèrdua de mà d'obra causada per l'èxode rural.</p> <p>Manca de gestió dels luxes turístics en els entorns rurals.</p> <p>Falta de coordinació entre l'Estat català i les organitzacions agroturístiques.</p> <p>Força dependència de la meteorologia (canvi climàtic).</p> <p>Estacionalitat de moltes de les activitats agroturístiques.</p> <p>Carència de pagesos i agricultors al territori català (menys d'un 3% de pagesos a Catalunya).</p> <p>La gent i els turistes no aprecien suficient la feina dels agricultors (aquests són necessaris).</p> <p>Desconeixement per part dels turistes sobre què representa ser pagès i agricultor.</p> <p>Alteració dels valors tradicionals de les comunitats rurals a causa de la massificació turística.</p> <p>Dissolució de moltes associacions d'agroturisme i manca d'interès per part dels seus membres.</p> <p>Altres impactes negatius del turisme.</p>
Oportunitats	<p>Fons LEADER i altres ajuts com a ajuda de finançament per a projectes locals situats en àrees rurals.</p> <p>Increment de l'interès pel turisme rural i de proximitat arran de la pandèmia (turisme poc massificat).</p> <p>Ocupació i llocs de treball especialment per a les dones pageses (paper de la dona pagesa creix en importància).</p> <p>Sorgiment d'associacions d'agroturisme per promoure el sector i arribar al públic objectiu.</p> <p>Increment de l'interès del consumidor pels productes ecològics i de proximitat Km0.</p> <p>Existència del sistema de categorització per als establiments de turisme rural basat en espigues que porta a una distinció.</p> <p>Capacitat de creació de sinergies amb altres agents i organismes de la zona rural.</p>

Font: Elaboració pròpia

Tot i aquest increment d'interès pel turisme rural i de proximitat arran de la pandèmia, s'ha pogut observar que el sector de l'agroturisme disposa de factors que limiten el seu desenvolupament, com els assenyalats en la DAFO anterior.

Si relacionem les fortaleses i les oportunitats ens trobem amb una situació d'estratègia, i al contrari, si relacionem les debilitats i les amenaces ens trobem amb una situació d'alt risc. L'agroturisme té capacitat de crear nous llocs de treball, millorar les rendes agràries i té una funció didàctica, ja que dona a conèixer la feina del pagès, fet que reflecteix una situació d'estratègia. D'altra banda, la falta d'associacions i institucions per promocionar l'activitat turística de l'agroturisme junt amb la falta de coordinació entre el Govern de la Generalitat de Catalunya i les organitzacions agroturístiques fan que siguem davant d'una situació d'alt risc. A més a més, l'escassa inversió en la promoció de l'agroturisme, la falta de publicitat adequada i el desconeixement per part dels turistes sobre la feina que comporta ser agricultor fa que també siguem davant d'una situació complexa que s'hauria d'intentar revertir.

7. Conclusions

L'activitat turística és considerada un eix transversal per al desenvolupament econòmic de la majoria dels països i és innegable que genera un gran impacte en la societat d'avui en dia. Atesa la creixent competitivitat en diversos sectors, molts destins s'enfronten i perceben l'activitat turística com una oportunitat. És per això que l'activitat turística en el medi rural és cada cop més comú en la societat actual, on turistes i visitants busquen experiències úniques que els ajudin a desconnectar de la seva vida quotidiana. A més a més, el turisme en espais rurals és un factor estratègic de desenvolupament sostenible i d'acord amb la Organització Mundial del Turisme té un fort potencial per estimular el creixement econòmic local de les destinacions junt amb el canvi social.

Si ens centrem amb l'origen del turisme en espais rurals, cal destacar que és precisament l'agroturisme l'inici d'aquesta important indústria i aquest estava enfocat a incrementar les rendes familiars agràries. Diversos autors coincideixen en el fet que l'agroturisme és una tipologia de turisme rural centralitzat en entorns no urbans que utilitza i aprofita les instal·lacions i recursos del món rural, com ara les explotacions agràries ("El agroturismo como dinamizador de la economía rural en España", 2022). L'agroturisme és considerat una estratègia per dinamitzar el desenvolupament de les zones rurals i contribueix així al desenvolupament regional sostenible. Afegir que té capacitat de creació de sinergies amb altres agents i organismes de la zona rural i a més es considera eina revitalitzadora per a les economies rurals, ja que porta a un increment en les oportunitats laborals.

Tal com s'ha plantejat d'un principi, l'objectiu del present treball és conèixer i analitzar la realitat de l'agroturisme com una forma d'economia local. S'ha volgut oferir una visió actualitzada sobre les tendències de l'agroturisme a Catalunya per preveure així el futur del sector. Per fer-ho, s'ha realitzat una recerca de documentació bibliogràfica sobre els factors que limiten el seu desenvolupament i tanmateix s'ha fet ús de les entrevistes en profunditat per tal d'obtenir una major comprensió del tema i així poder concloure les estratègies per a una correcta gestió sostenible d'aquesta activitat. Un cop identificades les estratègies de planificació de l'agroturisme i els seus reptes, s'ha elaborat una matriu

DAFO i un conjunt de recomanacions per a promoure el turisme agrari en destins rurals. A través del compliment de tots aquests objectius, s'ha assolit la finalitat de realitzar un estudi exhaustiu sobre la realitat de l'agroturisme dins de la indústria turística actual del territori català.

A partir d'aquesta anàlisi, es procedeix a relacionar els resultats obtinguts amb la hipòtesi de partida que s'ha plantejat prèviament. Cal recordar que la hipòtesi general del treball considera que l'agroturisme està molt promogut per les institucions i que es tracta d'una activitat que presenta factors que limiten el seu desenvolupament. Després d'analitzar els resultats extrets per diversos autors externs al treball i feta la recerca de documents bibliogràfics junt amb l'ajuda de les entrevistes en profunditat efectuades a actors clau del sector de l'agroturisme a la Província de Tarragona, es corrobora que sens dubte el sector de l'agroturisme a Catalunya pateix factors que limiten el seu desenvolupament. Això no obstant, s'ha pogut comprovar gràcies a la informació extreta en les entrevistes en profunditat que el sector de l'agroturisme no està gens promogut per les institucions ni associacions. L'escassa inversió en la promoció de l'agroturisme comporta una manca d'informació i desconeixement sobre el concepte, fet que dificulta el seu desenvolupament.

Diferents autors exposen l'agroturisme com un model de gestió fràgil per a l'economia rural, ja que es tracta d'una activitat econòmica que requereix una planificació prèvia i si no es gestiona correctament, pot portar a una recessió en el sector. L'agroturisme té diverses limitacions entre les quals destaquen l'escassa inversió en la promoció, els pocs ingressos addicionals i la baixa rendibilitat del sector turístic, els elevats costos d'inversió i finançament, la manca de personal qualificat i experimentat per gestionar la demanda dels turistes sobre les activitats agràries, entre altres. Tot i que els ingressos addicionals són el principal motor per entrar dins del sector de la indústria turística, aquests solen ser mínims. A més, diferents agricultors es mostren reticents a incorporar aquesta eina vist que perceben els impactes socioculturals com negatius, i consideren també que un intercanvi proper entre els residents i els visitants pot alterar els valors tradicionals de les comunitats i generar impactes negatius com un major consum d'aigua i augment de residus domèstics.

Cal ressaltar que no totes les regions són adequades ni atractives per als turistes i en la pràctica l'agroturisme no es desenvolupa en les zones rurals de molts països per diverses raons com les següents:

- 1) Proximitat geogràfica de l'activitat agroturística per part de la demanda.
- 2) Explotacions agrícoles no estan capacitades ni instruïdes professionalment.
- 3) Falta d'ajudes institucionals i promoció de l'agroturisme (Calatrava J., 2001).

Arran d'aquestes limitacions basades en l'anàlisi i recerca de documents bibliogràfics, la participació de cada actor clau entrevistat dins de la investigació actual també ha estat essencial per entendre la realitat que emana aquesta activitat turística al territori català. D'acord amb les perspectives de les tres dones entrevistades, el concepte d'agroturisme és desconegut i cada vegada més per gran part del públic objectiu vist que la gent no té interès per conèixer què significa fer turisme rural. Remarquen que no s'ha aconseguit generar interès al voltant del terme ni explicar i comunicar la importància de la feina del sector primari, i projecten el sector de l'agroturisme a Catalunya com inexistent perquè asseguren que no hi ha voluntat política per donar suport a aquesta activitat. Gràcies a la recopilació d'informació extreta en les entrevistes, s'ha arribat a la conclusió que avui en dia l'agroturisme a Catalunya no es troba en creixement, al contrari, hi ha un retrocés del sector que porta a pensar que d'aquí a uns anys no existirà.

Les tres dones entrevistades concorden tanmateix que el problema principal és la manca d'associacions i institucions per promocionar l'activitat turística de l'agroturisme. A més a més, assenyalen que tota activitat turística s'ha enfocat cap al turisme rural, ja que la gent dóna més importància al *low cost*. És important destacar també que elements com els habitatges d'ús turístic (HUT) transformen el model turístic de la zones rurals, fet que comporta un declivi del valor afegit i genera un impacte significatiu en l'economia local i en l'entorn social de les comunitats rurals. A partir d'aquestes consideracions, les dones entrevistades posen èmfasi que l'agroturisme ajuda a rehabilitar els espais comunitaris i esdevé de fet un motor dinamitzador de l'economia que potencia les comunitats rurals a nivell econòmic, social i cultural. En front a aquestes tendències, el turisme en espais rurals esdevé un factor estratègic per al desenvolupament sostenible que planteja noves i singulars estratègies per resoldre les barreres que pateix aquesta modalitat turística.

7.1 Recomanacions

Mentre que el turisme agrícola té el potencial de ser una força dinamitzadora per a les economies rurals, els seus avantatges són limitats si no es planifiquen estratègies per tal d'operar els serveis agroturístics de la millor manera possible.

Seguidament es recullen les recomanacions sobre com promoure el turisme agrícola en destinacions rurals:

La primera recomanació és **promocionar l'activitat turística** de l'agroturisme i també fer arribar al públic objectiu la importància de tenir aquest valor afegit al producte. Existeix un desconeixement al voltant del terme agroturisme i envers la distinció que comporta respecte al turisme rural cosa que s'hauria d'intentar revertir gràcies a les associacions d'agroturisme. La segona recomanació és la **creació de noves associacions i institucions agroturístiques** per promocionar i comercialitzar aquesta activitat; iniciatives com ara el Benvinguts a Pagès ajuden a moure gent i a donar visibilitat sobre el turisme en espais rurals. La tercera recomanació és **establir una unió entre les associacions i institucions agroturístiques** per tal d'afavorir la creació de sinergies amb altres agents i organismes de la zona rural i la perifèria. La quarta recomanació és **protegir la pagesia i instruir les explotacions agrícoles** professionalment per entrar a nous mercats turístics. La feina de ser pagès i agricultor és poc coneguda i apreciada pels turistes i visitants, fet que caldria intentar canviar i fer entendre que aquests són necessaris. La cinquena recomanació és **reprendre l'esperit de l'inici i la finalitat de l'agroturisme** de donar a conèixer la feina del pagès. Cal recordar així que l'origen de l'agroturisme recau en el fet que actua com a complement econòmic per l'activitat agrària i permet sustentar l'activitat principal de treballar la terra. La sisena i última recomanació va lligada a la **regulació dels habitatges d'ús turístic** (HUT) en les zones rurals, ja que són la principal amenaça del turisme agrari. Emfatitzar que si no s'hi posa el Govern de la Generalitat de Catalunya a regular aquest augment dels HUT en les poblacions rurals, es pot produir un desequilibri territorial i un desplaçament de la població local. Així doncs, aquest seria el conjunt de recomanacions sobre les mesures necessàries per a promoure l'agroturisme en destins rurals, d'acord amb la recopilació d'informació extreta en les fonts secundàries i en les entrevistes.

7.2 Limitacions del treball

Una de les raons de ser d'aquest treball és la voluntat de donar a conèixer el concepte d'agroturisme junt amb els factors que limiten el seu desenvolupament. Tot i que és un objectiu que s'ha complert amb escreix, és necessari incidir que en el marc empíric del treball s'han trobat les següents limitacions:

- 1) Falta de bibliografia relacionada amb l'agroturisme a Catalunya.
- 2) Poca recerca i articles en català sobre l'agroturisme.
- 3) Manca de dades estadístiques sobre l'activitat agroturística a Catalunya.

7.3 Futures línies d'estudi

Referent a les futures línies d'estudi es proposa realitzar un estudi exhaustiu centrat en l'agroturisme i l'enfocament de gènere, relacionat amb el paper de la dona dins del món rural. Es planteja també en un futur analitzar i revisar algun cas d'èxit d'agroturisme per tota Catalunya per tal de recopilar les bones pràctiques i crear així una guia per a altres regions que vulguin desenvolupar l'agroturisme de manera exitosa.

8. Referències bibliogràfiques

- Admin. (2022, 21 juliol). *Qualitat turística: Categorització dels establiments de turisme rural*. www.agro90.com. <https://www.agro90.com/qualitat-turistica-categoritzacio-dels-establiments-de-turisme-rural/>
- Agroturisme: Turisme i món rural, un binomi possible?* (s. f.). <https://www.albasud.org/noticia/ca/1246/agroturismo-iquest-turismo-y-mundo-rural-un-binomio-posible>
- Ainley, S. (2014). A Phenomenological Study of Agritourism Entrepreneurship on Ontario Family Farms. *Tourism planning and development*, 11(3), 317-329. <https://doi.org/10.1080/21568316.2014.890128>
- Alonso, G. D. (2019). El Agroturismo, una visión desde el desarrollo sostenible. *Centro Agrícola*, 46(1), 62-65. <http://scielo.sld.cu/pdf/cag/v46n1/0253-5785-cag-46-01-62.pdf>
- Ammirato, S., & Felicetti, A. M. (2013). The Potential of Agritourism in Revitalizing Rural Communities: Some Empirical Results. *IFIP advances in information and communication technology* (pp. 489-497). https://doi.org/10.1007/978-3-642-40543-3_52
- Arru, B., Furesi, R., Madau, F. A., & Pulina, P. (2020). Agritourism, Farm Income Differentiation, and Rural Development: The Case of the Region of Montiferru (Italy). *Smart Innovation, Systems and Technologies* (pp. 80-90). https://doi.org/10.1007/978-3-030-48279-4_8
- Arru, B., Furesi, R., Madau, F. A., & Pulina, P. (2021). Economic performance of agritourism: an analysis of farms located in a less favoured area in Italy. *Agricultural and Food Economics*, 9(1). <https://doi.org/10.1186/s40100-021-00199-z>
- Baggio, R. (2008). Symptoms of Complexity in a Tourism System. *Tourism Analysis*, 13(1), 1-20. <https://doi.org/10.3727/108354208784548797>
- Barbieri, C. (2019). Agritourism research: a perspective article. *Tourism Review*, 75(1), 149-152. <https://doi.org/10.1108/tr-05-2019-0152>

- Barbieri, C., & Tew, C. (2016). Perceived Impact of Agritourism on Farm Economic Standing, Sales and Profits. *Travel and Tourism Research Association: Advancing Tourism Research Globally*.
<https://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1606&context=ttra>
- Barrera, E. (2006). *Turismo rural: una nueva regularidad y empleo rural no agrícola*. Oficina Internacional del Trabajo Cinterfor.
- Belliggiano, A., Garcia, E. J., Labianca, M., Valverde, F. A. N., & De Rubertis, S. (2020). The “Eco-Effectiveness” of Agritourism Dynamics in Italy and Spain: A Tool for Evaluating Regional Sustainability. *Sustainability*, 12(17), 7080.
<https://doi.org/10.3390/su12177080>
- Blanco, M., & Riveros, H. (2011). El agroturismo como diversificación de la actividad agropecuaria y agroindustrial. *Estudios agrarios*, 17(49), 117-125.
https://olgaesparza.weebly.com/uploads/2/2/8/5/22854248/el_agroturismo.pdf
- Bosworth, G., & McElwee, G. (2014). Agri-tourism in Recession: Evidence from North East England. *Journal of Rural and Community Development*, 9(3), 62-77.
<http://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/26321/>
- Busby, G., & Rendle, S. (2000). The transition from tourism on farms to farm tourism. *Tourism Management*, 21(6), 635-642. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(00\)00011-X](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(00)00011-X)
- Calatrava, J. (2001). Agricultura y turismo en el medio rural: aspectos conceptuales y algunas reflexiones sobre su interacción. *Turismo y Medio Ambiente* (pp. 133-158). <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5888609>
- Cànoves, G. (2014). Turismo rural en España: Avances y retrocesos en los últimos veinte años. *Papers de turisme*, 51, 7-21.
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3968941>
- Cànoves, G., Villarino, M., Priestley, G. K., & Blanco, A. (2004). Rural tourism in Spain: an analysis of recent evolution. *Geoforum*, 35(6), 755-769.
<https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2004.03.005>

- Castañeda, N. P., & Echeverri, S. (2020). Agroturismo: innovación social para la provincia de sugamuxi. *Quaest.disput*, 13(26), 78-106.
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7984248>
- Choo, H., & Jamal, T. (2009). Tourism on organic farms in South Korea: a new form of ecotourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(4), 431-454.
<https://doi.org/10.1080/09669580802713440>
- Daliri, H. (2021). The Role of Agritourism on the Development of Agricultural Activities in Golestan Province. *www.iranianjae.ir*.
<https://doi.org/10.22034/iaes.2021.539135.1869>
- De Jesús Contreras, D., Ortiz, H. T., Espinoza-Ortega, A., & Bordi, I. V. (2017). TURISMO AGROALIMENTARIO. Una perspectiva recreativa de los alimentos emblemáticos desde la geografía del gusto. *Estudios y Perspectivas en Turismo*, 26(3), 549-567.
<http://ri.uaemex.mx/bitstream/20.500.11799/67269/1/Turismo%20Agroalimentario.pdf>
- Del Valle, E. A., Cenicerros, E., & Valdés, L. (2016). LA INFLUENCIA DEL MARCO JURÍDICO EN EL DESARROLLO DEL TURISMO RURAL EN ESPAÑA. EL CASO DEL AGROTURISMO. *ResearchGate*.
https://www.researchgate.net/publication/312527954_LA_INFLUENCIA_DEL_MARCO_JURIDICO_EN_EL_DESARROLLO_DEL_TURISMO_RURAL_EN_ESPANA_EL_CASO_DEL_AGROTURISMO
- Del Valle, E. A. (2016). *El turismo rural en España: análisis de la evolución del modelo de desarrollo y perspectivas futuras*.
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/tesis?codigo=124481>
- Deller, S. C. (2010). Rural poverty, tourism and spatial heterogeneity. *Annals of Tourism Research*, 37(1), 180-205.
<https://doi.org/10.1016/j.annals.2009.09.001>
- Document. (s. f.). Portal Jurídic de Catalunya.
<https://portaljuridic.gencat.cat/ca/document-del-pjur/?documentId=406400>
- El agroturismo: ¿sería la solución para salvar el campo?* (s. f.). *Hosteltur*.
https://www.hosteltur.com/comunidad/004684_el-agroturismo-seria-la-solucion-para-salvar-el-campo.html

- Evgrafova, L., Ismailova, A. Z., & Kalinichev, V. (2020). Agrotourism as a factor of sustainable rural development. *IOP conference series*, 421(2), 22-58.
<https://doi.org/10.1088/1755-1315/421/2/022058>
- Fernández, L., Valiente, G. C., & Herrera, L. J. (2006). El turisme rural a Catalunya: una aposta mediambiental i de qualitat. *Universitat Autònoma de Barcelona*.
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/libro?codigo=264259>
- González Feito, L. (2016). Análisis del agroturismo en España y otros modelos europeos. Propuestas para su desarrollo (Tesis de maestría). *Universidad de Oviedo*.
- Halim, M. F., Barbieri, C., Morais, D. B., Jakes, S., & Seekamp, E. (2020). Beyond Economic Earnings: The Holistic Meaning of Success for Women in Agritourism. *Sustainability*, 12(12), 4907. <https://doi.org/10.3390/su12124907>
- Hall, C. M. (2005). *Tourism: Rethinking the Social Science of Mobility*. Pearson Education.
- Hochuli, A., Hochuli, J., & Schmid, D. (2021). Competitiveness of diversification strategies in agricultural dairy farms: Empirical findings for rural regions in Switzerland. *Journal of Rural Studies*, 82, 98-106.
<https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.01.021>
- Home - Agritourism*. (2023, 13 abril). Agritourism. <http://agritourism.eurac.edu/>
- Home - Benvinguts a Pagès - Tot l'any*. (2022, 13 agost). Benvinguts a Pagès - Tot l'any.
<https://totlany.benvingutsapages.cat/>
- Idescat. Anuari estadístic de Catalunya. Turisme rural. Marques turístiques*. (2023, 2 juny). <https://www.idescat.cat/indicadors/?id=aec&n=15534>
- Instituto Nacional de Tecnología Agropecuaria*. (2023, 23 febrer). Argentina.gob.ar.
https://inta.gob.ar/sites/default/files/inta_eef_esquel_agroturismo_092017.pdf
- LEADER Programme Funding*. (2020, 31 gener).
<https://www.gov.ie/en/publication/46cecf-leader-programme-funding/>
- LEADER Rural Development*. (2018, 14 novembre). <https://www.gov.ie/en/policy-information/179274-leader-rural-development/>
- Mendoza, A. G. F., & Bayas, J. (2016). El agroturismo como dinamizador de destinos turísticos. *ResearchGate*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.16524.16001>

- Monclús, J. R. A. (s. f.). Presentació de dades del turisme rural a Catalunya 2022. *Web Grup CETT*. <https://www.cett.es/ca/turisme-rural-catalunya-2022>
- Monmany, J. (2023, 18 gener). Informe anual del turismo rural 2022. *EscapadaRural*. <https://www.escapadarural.com/blog/informe-anual-del-turismo-rural-2022/>
- Morales, L. A., Cabral, A., Aguilar, A., Velasco, L., & Holguin, O. (2015). Agroturismo y competitividad, como oferta diferenciadora: el caso de la ruta agrícola de San Quintín, Baja California. *Revista Mexicana de Agronegocios*, 37, 185-196. <https://ageconsearch.umn.edu/record/226159>
- Müller, D. K. (2021). Managing Emerging Destinations: the Case of Azerbaijan. *Journal of tourismology*, 7(1), 1-27. <https://doi.org/10.26650/jot.2021.7.1.0001>
- Mura, L., & Ključnikov, A. (2018). Small Businesses in Rural Tourism and Agrotourism: Study from Slovakia. *Economics & Sociology*, 11(3), 286-300. <https://doi.org/10.14254/2071-789x.2018/11-3/17>
- Naidoo, P., & Sharpley, R. (2016). Local perceptions of the relative contributions of enclave tourism and agritourism to community well-being: The case of Mauritius. *Journal of Destination Marketing and Management*, 5(1), 16-25. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2015.11.002>
- OMT - Organización Mundial del Turismo Agencia especializada de la ONU. (s. f.). UNWTO. <https://www.unwto.org/es>
- OMT - Rural Tourism. (s. f.). UNWTO. <https://www.unwto.org/rural-tourism>
- Parish, S. (2020). Agritourism as a Solution to Rural Revitalization?: A Case Study of North Durham Region. *Thesis of University of Guelph*. <https://atrium.lib.uoguelph.ca/xmlui/handle/10214/17984>
- Peláez, L. V., & Del Valle Tuero, E. A. (2011). Situación y perspectivas del turismo rural en España, estrategias de actuación. *Papeles de economía española*, 128, 201-220. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3693150>
- Peralta, J., & Li, S. (2017). Agroturismo: una actividad que pone en valor el trabajo de las comunidades rurales. *Estación experimental agroforestal Esquel*, 10(1), 45-46.
- Pérez, S. A. (2010). El valor estratégico del turismo rural como alternativa sostenible de desarrollo territorial rural. *Agronomía Colombiana*, 28(3), 507-513. <https://www.redalyc.org/pdf/1803/180320698018.pdf>

- Phillip, S., Hunter, C., & Blackstock, K. (2010). A typology for defining agritourism. *Tourism Management*, 31(6), 754-758.
<https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.08.001>
- Plataforma Tierra. (s. f.). Tierra.
<https://www.plataformatierra.es/innovacion/agroturismo-como-dinamizador-de-la-economia-rural-en-espana/>
- Ramos, E., Ruano, T. C., & López, E. V. (2018). El agroturismo como desarrollo de turismo rural. *Ciencia Digital*, 1(3), 89-105.
<https://doi.org/10.33262/cienciadigital.v1i3.69>
- Rebollo, J. F. V., Palomeque, F. L., Gómez, M. J. M., & Clavé, S. A. (2011). *Análisis territorial del turismo y planificación de destinos turísticos*. Colección Crónica.
- Sayadi, S., & Calatrava, J. (2001). Agroturismo y desarrollo rural: situación actual, potencial y estrategias en zonas de montaña del Sureste español. *DOAJ (DOAJ: Directory of Open Access Journals)*.
<https://doaj.org/article/410a45864a9640ccbfdbc1e66a706954>
- Serrano, L. M. (2002). Un caso de marketing turístico: el agroturismo en el País Vasco. *Cuadernos de Gestión*, 1(2), 55-68. <https://doi.org/10.5295/cdg.v1i2.19231>
- Serrat, J. G. (s. f.). Turismo rural: datos, perfil de viajero y sostenibilidad. *Web Grup CETT*. <https://www.cett.es/es/turismo-rural-datos-perfil-observatorio>
- Sgroi, F., Donia, E., & Mineo, A. (2018). Agritourism and local development: A methodology for assessing the role of public contributions in the creation of competitive advantage. *Land Use Policy*, 77, 676-682.
<https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.06.021>
- Sharpley, R., & Roberts, L. (2004). Rural tourism — 10 years on. *International Journal of Tourism Research*, 6(3), 119-124. <https://doi.org/10.1002/jtr.478>
- Streifeneder, T. (2016). Agriculture first: Assessing European policies and scientific typologies to define authentic agritourism and differentiate it from countryside tourism. *Tourism Management Perspectives*, 20, 251-264.
<https://doi.org/10.1016/j.tmp.2016.10.003>
- Szmulewicz Espinosa, P. (1998). Perspectivas del turismo rural. *Aportes y Transferencias*, 2(2), 11-28.

- Taleska, M. (2015). Agrotourism as an opportunity for revitalization of rural areas. *Macedonian geographical society* (pp. 155-160).
- Tew, C., & Barbieri, C. (2012). The perceived benefits of agritourism: The provider's perspective. *Tourism Management*, 33(1), 215-224.
<https://doi.org/10.1016/j.tourman.2011.02.005>
- Velasco, A. L., Cerro, A. M. C., & Mogollón, J. M. (2012). Aproximación al concepto de agroturismo a través del análisis de la legislación española en materia de agroturismo. *Turismo y sostenibilidad* (pp. 33-54).
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4100253>
- Veljkovic, B., & Brocic, Z. (2017). AGRITOURISM AND RURAL DEVELOPMENT. *ResearchGate*.
https://www.researchgate.net/publication/320077410_AGRITOURISM_AND_RURAL_DEVELOPMENT
- Williams, P., Paridaen, M., Dossa, K., & Dumais, M. (2001). Agritourism market and product development status report. *Center for Tourism Policy and Research* (pp. 138).